

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe

Uitgave 2019
www.sbdv.nl

Inhoud 2019

Voorwoord	03
In memoriam	04
Privacy wetgeving	04
Grenzen bestaan niet	06
Mededeling bestuur	09
Hoe het water op de berg kwam	12
Achter de geraniums	13
Jaarprogramma 2019 – 2020	18
Bijzondere waarnemingen	22
Nestkastenproject Radio Kootwijk	29
Wat eten de wilde dieren op de Veluwe?	30
Muskusossen	32
Vrijwilligerswerk in natuurgebieden	33
Overzicht activiteiten	35

tekeningen: Henk Bonekamp / Foto's: SBDV, Jan van Hulst, Alex Korts.

Alle foto's in dit boekje zijn in kleur te zien op de site: www.sbdv.nl

**De mens is het intelligentste van alle dieren en het meest dwaze.
Namens de dieren, Diogenes (412 - 323 voor Chr.).**

Het voortbestaan van de diersoorten op aarde is afhankelijk van de gevoelige balans van de natuur. Tot nu toe hebben vele dieren de inbreuk van de mens op hun bestaan overleefd. Maar wanneer wij niet leren de dieren op hun juiste waarde te schatten en een plaats op deze aarde voor hen zeker stellen, bestaat het gevaar dat wij de rijke en kleurrijke wereld ontdoen van vele bewoners. Wij hopen en geloven dan ook dat u, samen met ons, ons enthousiasme voor de dierenwereld in al zijn vormen kunt delen.

Voorwoord

Henk Bonekamp

“Ondergang.” Ik las een boek met deze titel. Het gaat over het verdwijnen van oude beschavingen en de invloed van de mens, ook nu nog en in het recente verleden. Voorbeelden zijn de Inca’s en de Maya’s in Zuid- en Midden-Amerika (de tempel ruïnes zijn een toeristische attractie), of Paaseiland. Dit eiland was in het verleden dicht bebost maar door ongeremd kappen van het oerbos bleef er geen boom meer over. Het hout verdween in kookvuren, bossen werden verbrand voor uitbreiding van de landbouw. Door het verdwijnen van de bossen spoelde de vruchtbare bovengrond weg en bleef de rotsbodem over. Zo worden er in bovengenoemd boek veel plaatsen op aarde genoemd waar de mens “zijn eigen graf graaft”.

In Australië geeft men miljoenen uit aan de bestrijding van konijnen. Op veel plaatsen op aarde heeft men veel overlast van ingebrachte planten of dieren. Tot op de dag van vandaag gaan we door met het vernietigen van onze omgeving.

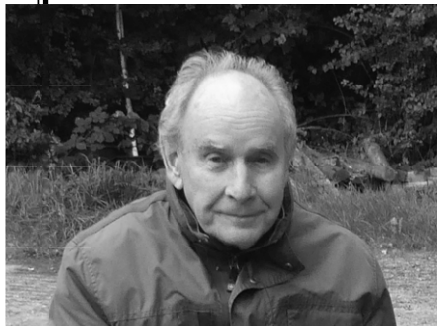
- Ondanks de aangetoonde schade zullen en moeten we op oudejaarsavond voor miljoenen aan vuurwerk afsteken.
- Het ontsteken van enorme paasvuren in het oosten van het land geeft veel overlast door vrijkomend fijnstof.
- Ik heb mij regelmatig geërgerd als er weer een tros ballonnen boven in een boom hing. Dit duurt vaak vele weken. Wat doet het gas in deze ballonnen? Bij veel feestjes hoort een ballonnenwedstrijd.
- 100 km per uur rijden in plaats van 130 geeft heel veel minder fijnstof.
- In Griekenland zag ik grote kuddes geiten die alles kaal vreten, zelfs tot in de boomkronen. De boeren krijgen Europese subsidie.
- Ook ik vloog voor een “paar cent” naar Griekenland. Vliegtuigen zijn grote vervuilers.
- Waar blijven alle “frutsels” die je bij de Jumbo, Coöp, Plus, Appie, enz. kunt sparen. In de container ermee.

Positief als ik ben (vind ik zelf) had ik weer een voorwoord willen schrijven over behaalde successen, dennen trekken op de hei, voorlichting geven op scholen, tijdens excursies en met onze voorlichtingskraam, ons boekje met mooie leerzame artikelen, enzovoort. Volgende keer weer een vrolijk voorwoord.

Het bestuur van de Stichting wenst u allen een voorspoedig 2019 toe.

In memoriam Wim Fiets

Op 17 november 2018 overleed Wim Fiets op 76 jarige leeftijd. Wim was in 1986 een van de oprichters van de Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe en was altijd zeer actief. Hij heeft dertig jaar in het bestuur gezeten. Wim heeft veel ontworpen voor de natuurinformatiestand. In 1999 was Wim gestart met een internet-

pagina voor de Stichting. Vanaf 2005 verzorgde Wim de lay-out van het jaarboekje. Wim maakte prachtige foto's en dia's. Samen met Henry heeft Wim een aantal dialezingen ontworpen en die in vele bejaardentehuizen maar ook op verzoek elders gepresenteerd. Ook na zijn herseninfarct in augustus 2009 bleef Wim zeer belangstellend voor alles wat met de SBDV te maken had. In de weekends zorgen vier vrijwilligers van onze Stichting bij toerbeurt voor de wilde zwijnen, edelherten en damherten die in afgesloten wildbanen leven in Berg en Bos. Wij voeren deze dieren en geven daar natuurvoorlichting aan het publiek. Wim was een van die vrijwilligers en heeft dat vele jaren met veel plezier gedaan. Na het herseninfarct kwam er aan veel dingen die Wim allemaal deed langzaam een einde. Hij had het daar moeilijk mee maar klaagde daar nooit over. Het niet meer zelfstandig kunnen struinen in de natuur miste hij nog het meest maar hij bleef opgewekt, behield zijn humor en zei: "Het is niet anders, je moet het maar accepteren".

Privacywetgeving

Sinds 25 mei 2018 moet elke organisatie die persoonsgegevens verzamelt en verwerkt, zoals naam, (mail)adres en telefoonnummer, volgens de Algemene Verordening Gegevensbescherming een privacyverklaring opstellen.

In een privacyverklaring moet precies staan omschreven welke persoonsgegevens worden verzameld en met welk doel. Je moet als organisatie kunnen verantwoorden waarom je welke gegevens verzamelt; er moet doelbinding zijn. Ook dient te worden aangegeven hoe de verzamelde gegevens worden beveiligd. Tenslotte moet worden vermeld hoe de eigenaren van de verzamelde persoonsgegevens inzage in hun eigen gegevens kunnen krijgen en hoe zij hun gegevens kunnen laten aanpassen of verwijderen.

Het SBDV-bestuur verzamelt alleen de meest noodzakelijke persoonsgegevens van de donateurs van de stichting, vrijwilligers, deelnemers aan excursies en relaties om hen van informatie te kunnen voorzien.

De penningmeester verwerkt deze gegevens in digitale lijsten op de eigen computer en gebruikt deze lijsten bijvoorbeeld om de jaarlijkse SBDV-boekjes aan de donateurs te kunnen versturen. Gegevens die niet meer actueel zijn worden verwijderd.

Het bestuur van SBDV gaat zorgvuldig met uw gegevens om. Heeft u vragen hierover, neem dan gerust contact met ons op via penningmeester@sbdv.nl. Op onze site staat deze informatie ook vermeld.

Grenzen bestaan niet

Henry Kats

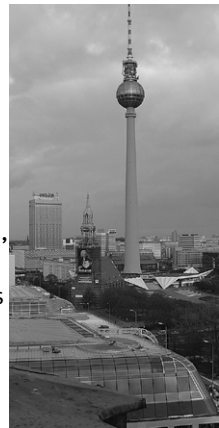
Naar aanleiding van een televisie-uitzending over grenzen en muren tussen bevolkingsgroepen en een nieuwsuitzending over wolven in Nederland dacht ik: "Grenzen bestaan niet". Een rare combinatie zult u denken en wat heeft dat met de Veluwe te maken? Grenzen en muren bestaan wel degelijk en kunnen veel leed veroorzaken. Maar er gaat heel veel over grenzen waar wij weinig tot geen invloed op kunnen uitoefenen, dieren! Deze dieren kunnen ook naar de Veluwe komen, kijk maar naar de wolf die steeds vaker in Nederland gesignaleerd wordt. Waarschijnlijk gaat de wolf ook deel uitmaken van de fauna van de Veluwe. Ik heb daar in 2014 een artikel over geschreven in het SBDV-boekje (internetsite sbdv.nl/boekjes).

Al richten mensen muren op om andere mensen te weren of gaan grenzen dicht, muziek gaat over de grenzen, cultuur gaat over de grenzen, planten en dieren gaan over de grenzen. Dat is niet tegen te houden.

Ik kan mij nog heel goed de Berlijnse muur herinneren en de val daarvan op 9 november 1989. Klein Orkest maakte jaren geleden n.a.v. die Berlijnse muur het nummer: "Over De Muur". Het refrein na het laatste couplet was: "En de vogels vliegen van West- naar Oost-Berlijn. Worden niet teruggefloten, ook niet neergeschoten. Over de muur, over het IJzeren Gordijn, omdat ze soms in het oosten soms ook in het westen willen zijn. Omdat er brood ligt soms bij de Gedachtniskirche, soms op het Alexanderplein!"

Dieren laten zich niet tegenhouden door een grens. Als er achter een grens of een muur voer ligt dan komen ze daarbij. Ze kunnen vliegen, sluipen, door kleine kieren kruipen, zich onder de grond verplaatsen of gewoon via natuurgebieden naar andere landen gaan. Zo is de wolf ook weer naar Nederland gekomen. Maar door menselijk toedoen kunnen dieren hier naar toe komen waar niemand op zit te wachten, bijvoorbeeld de tijgermug, Amerikaanse rivierkreeft, roodwangschildpad, Italiaanse kamsalamander, halsbandparkiet enz. In Amsterdam en Den Haag is de

halsbandparkiet een normaal verschijnsel in de parken geworden, overal hoor je ze krijsen. Er zijn ook planten hier gekomen waar niemand op zit te wachten, die haast niet meer uit te roeien zijn. Bijvoorbeeld: parelvederkruid, Japanse duizendknoop, reuzenberenklauw, grote waternavel. Overal in ons land, maar zeker ook op de Veluwe, zien we Amerikaanse vogelkers. Vaak kan een uitheemse soort een bedreiging zijn voor een inheemse soort. Planten en dieren die hier niet thuishoren maar hier wel komen noemen we **invasieve exoten**. Veel van deze exoten zijn door mensen ons land binnengekomen, voelen zich hier prima thuis, vermeerderen snel, zijn haast niet uit te roeien dus gaan nooit meer weg.

Een van die invasieve exoten is de Kaspische slijkgarnaal. In veel gevallen bleven land- en zeedieren in hun eigen leefomgeving omdat ze zich door natuurlijke barrières zoals zeeën en bergen niet konden verspreiden. Maar als zeeën door het graven van een kanaal met elkaar verbonden worden creëer je een mogelijkheid dat er migratie optreedt. Door het graven van het Rijn-Main-Donaukanaal is in 1992 de Zwarte Zee via de Donau en Rijn met de Noordzee verbonden. Hierdoor is bijvoorbeeld de Kaspische slijkgarnaal in het stroomgebied van de Rijn terechtgekomen. De vele sluizen in het kanaal houden deze dieren niet tegen. Kaspische slijkgarnalen hebben het hier goed en de populaties groeien snel. Hoge dichtheden verdringen andere bewoners zoals de driehoeksmossel en de inheemse slijkgarnaal.

Planten en dieren laten zich niet tegen houden door grenzen, maar dan hebben we het wel over grenzen die door mensen zijn gecreëerd. Uiteraard zijn er factoren (biotische en abiotische) die planten en dieren tegenhouden zich te vestigen of er juist voor zorgen dat sommige planten en dieren ons land verlaten. Deze kunnen warmte, koude, droogte, vochtigheid of bodemgesteldheid zijn. Een voorbeeld is kraaiheide, de verspreidingsgrens ligt op de Veluwe. In het zuiden van ons land komt kraaiheide nauwelijks voor maar in het noorden is kraaiheide vrij algemeen. Interessant is of er een verschuiving gaat optreden die gerelateerd kan worden aan de opwarming van de aarde. Met verschuivingen hebben planten en dieren te maken door effecten van klimaatverandering op de natuur in Nederland maar ook in andere landen. Voor veel mensen ligt alles vast, we wonen en leven op een bepaalde plaats en passen ons niet aan, wij verschuiven niet.

Om nog even terug te komen op de invasieve exoten, veel mensen denken: "Wat maakt het uit, een plantje erbij" of "Leuk toch die parkieten in het Vondelpark". Mensen nemen zaden of planten mee vanuit hun vakantieadres, niet wetende of dit schadelijk zou kunnen zijn. Sommige exoten kunnen schade en problemen veroorzaken of nieuwe ziektes overbrengen op inheemse planten en diersoorten die daardoor kunnen verdwijnen. Zo is de oprukkende

plant Ambrosia een groot probleem voor hooikoortspatiënten. Het veelkleurig Aziatisch lieveheersbeestje heeft zich met succes in Nederland gevestigd. Het was geïmporteerd om in de tuinbouwgewassen te beschermen tegen luizen maar probeer ze maar eens in de kassen te houden, ontsnappen is altijd mogelijk. Het Aziatisch lieveheersbeestje blijkt, naast bladluizen, zich ook te goed te doen aan de larven van allerlei kevers waaronder onze inheemse lieveheersbeestjes.

Andere insecten zoals de tijgermug, Aziatische boktor en rode vuurmier zijn hier gekomen doordat ze meegelift zijn op allerlei producten die de hele wereld over gaan en hier terecht komen. De hoornaar, waarvan er steeds meer lijken te komen, is de grootste inlandse wesp in ons land en is een beschermde diersoort.

Nu heeft hij er een buitenlandse broer bij, de Aziatische hoornaar. In Zeeland is hij voor het eerst aangetroffen in 2017. Oorspronkelijk komt deze hoornaar voor in Zuidoost Azië maar hij is vijftien jaar geleden per ongeluk geïntroduceerd in Zuid-Frankrijk. Hierna verspreidde dit dier zich snel over grote delen van West-Europa. Deze hoornaar is kleiner en donkerder dan onze inheemse hoornaar maar de nesten zijn aanzienlijk groter. Er wordt verwacht dat mensen niet veel problemen met deze hoornaar zullen krijgen, maar honingbijen waarschijnlijk wel. Aziatische hoornaars vangen relatief veel honingbijen en houden zich graag op in de omgeving van bijenkasten, een gruwel voor de imkers maar ook een gevaar voor de voedselproductie als er minder bijen zijn om de planten te bestuiven. De Aziatische hoornaar staat op de Europese lijst van invasieve exoten en zal bestreden moeten worden maar of dit gaat lukken? Dan de grijze eekhoorn, die in Engeland veelvuldig voorkomt. Als die hier zou komen dan is het waarschijnlijk

gedaan met onze inlandse rode eekhoorn. De grijze eekhoorn draagt een virus bij zich waar hij zelf niet ziek van wordt, maar dat dodelijk is voor onze rode eekhoorn. Een voordeel van de Brexit zou kunnen zijn dat, als er scherpere grenscontroles gaan komen, de kans bestaat dat de grijze eekhoorn geen voet aan wal krijgt in ons land.

Misschien denkt u na dit artikel gelezen te hebben nog steeds: "Wat heeft dit nou met de Veluwe te maken?". Heel veel, denk ik, zeker nu de Veluwe via wildviaducten en natuurlijke verbindingzones is verbonden met omliggende natuurgebieden. Als invasieve exoten zich op de Veluwe vestigen en niet meer bestreden kunnen worden dan zullen we toch moeten leren hiermee om te gaan.

.....

Mededelingen bestuur

Vleermuizeninventarisatie Berg en Bos

Op 11 februari 2018 zijn de vleermuizen in de vleeerbietenhut en de pompkelder in Berg en Bos geïnventariseerd. Helaas vielen de aantallen vleermuizen tegen, een boomarter had bezit genomen van de vleeerbietenhut. Er was een gat geknaagd aan de onderzijde van de deur en er was een opening bij het dak gemaakt als vluchtgang. Er lagen ook diverse prooiresten in de vleeerbietenhut. Aangezien deze ruimte voor de vleermuizen is en niet voor boomarters, is er een nieuwe deur gemaakt en geplaatst. De boomarter moet elders zijn onderkomen gaan zoeken.

In de Vleeerbietenhut zaten slechts 2 franjestaartvleermuizen. De oude pompkelder is van een nieuwe ingang voorzien (sbdv-boekje 2018) wij hopen dat de vleermuizen deze verbeterde winterverblijfplaats zullen gaan opzoeken. Er zat, kort na de verbouwing, een grootoorvleermuis in de pompkelder.

Ooievaars in 'Het Schol'

Ons ooievaarsnest in het moerassige natuurgebied 'Het Schol' bij landgoed Het Woudhuis, ten oosten van Apeldoorn, is wel bezocht door twee ooievaars maar er zijn geen jongen geboren. Op een gegeven moment zagen wij slechts één ooievaar in de buurt van het nest en later lag er een nijlgans op het nest.

Dank!

Evenals eerdere jaren heeft onze Stichting ook in 2018 een gift mogen ontvangen van Wielervereniging de Adelaar in het kader van 'Support for Nature'. Net als andere giften zal dit bedrag besteed worden aan de realisatie van twee informatiepanelen bij de wildobservatiepost bij de leemkuil in Berg en Bos. Een van de panelen zal gaan over de cultuurhistorie van het gebied en het andere paneel over de planten en dieren in die omgeving.

Dank!

Van een inwoner uit Hoenderloo, donateur voor het leven, hebben wij opnieuw een gift mogen ontvangen. Het bestuur is hem daar zeer dankbaar voor. Ook dit bedrag zal besteed gaan worden aan de realisatie van twee informatiepanelen bij de wildobservatiepost bij de leemkuil in Berg en Bos. Op de website zal daar t.z.t. informatie over worden gegeven en natuurlijk komt er informatie in SBDV-boekje 2020.

Nieuwe SBDV folder

In 1994 heeft onze Stichting een eerste informatiefolder gemaakt voor naamsbekendheid en om leden te werven. Een folder moet regelmatig opnieuw bekeken worden om actueel te blijven dus in 2003 en 2008 kwamen er nieuwe versies. Ook deze folder was niet meer actueel omdat daar nog een oud emailadres en postbusnummer op stonden. Nu hebben we weer een totaal nieuwe folder, gemaakt door Pauline Kats - Oostvogels. Bij evenementen waar wij met onze natuurvoorlichting staan ligt de nieuwe folder weer uitnodigend op de marktkraam, wachtend op nieuwe donateurs.

Beamerlezingen.

Wij hebben ervoor gekozen, uit kostenoverweging, om in 2019 één beamerlezing te verzorgen.

Vrijwilliger gevraagd voor het bestuur!

De belangrijkste taak van het SBDV-bestuur is zorgen dat de Stichting goed functioneert, daarvoor heb je voldoende bestuursleden nodig. Twee bestuursleden zijn aftredend. Wij zijn op zoek naar nieuwe bestuursleden. In overleg met een geïnteresseerde kan bekeken worden welke taak hij/zij binnen ons bestuur zou kunnen vervullen. Het bestuur bestaat op dit ogenblik uit vijf enthousiaste leden. Wij vergaderen vier à vijf keer per jaar, om beurten bij een van de bestuursleden thuis.

Mocht u geïnteresseerd zijn, of iemand weten die wij zouden kunnen benaderen voor een bestuursfunctie, dan vernemen wij dit graag. Onze telefoonnummers staan achter in dit boekje.

Hoe het water op de berg kwam

Gert-Jan Blankena

Nee, het gaat het niet over het bekende verkeersknooppunt Waterberg bij Arnhem maar een veel mooiere plek: de Waterberg bij Hoenderloo. Met zijn 96 meter is het een van de hoogste 'bergen' van de Veluwe. Met als specialiteit dat er vlak onder de top water te vinden is. In feite stelt dat niet zo veel voor: het zijn maar een paar plasjes met de afmetingen van een flinke tuinvijver. Maar curieus is het wel. Want hoe kan er water staan op pakweg 85 meter boven NAP? Voor het antwoord moeten we ver teruggaan in de tijd. Er zijn vier oorzaken aan te wijzen voor het ontstaan van deze plasjes: het ijs, de wind, regen en later... de mens. De Waterberg maakt deel uit van de stuwwal van de Oost-Veluwe, ontstaan in de ijstijd, zo'n 130.000 jaar geleden. Die stuwwal is door het landijs opgedrukt uit het oerdal van de Rijn, dat we nu de IJssel-vallei noemen. Het ijs ploegde een dal uit van 125 meter diep, en 40 kilometer breed, met aan de ene kant 'onze' stuwwal en aan de andere kant de Sallandse heuvelrug.

De stuwwallen zijn na die ijstijd door smeltwater en regen behoorlijk geërodeerd (afgesleten), waarbij het afstromende water het bodemmateriaal meenam en aan de voet van de stuwwal weer afzette. Dit gebeurde echter ook tussen de heuvels op de stuwwal zelf, met name op plekken waar het afstromende water werd tegengehouden door grinten leembanken. Het water stagneerde hierop waardoor er natte plekken ontstonden. In de volgende ijstijd, 120.000 tot 12.000 jaar geleden,

ontstonden enorme zandverstuivingen. De Noordzee lag droog en vanuit deze laagte werden massa's zand door langdurige, stormachtige winden meegevoerd en tot ver in Duitsland en Polen weer afgezet: de dekzanden. In onze streken woei het zand tegen de stuwwal aan en op sommige plekken er zelfs overheen. In de luwte van de hogere toppen kwam het zand tot rust. De noordoostflank van zo'n top raakte bedekt met zand waar de oorspronkelijke helling grotendeels onder kon verdwijnen. Soms werden de dalen in de stuwwal zelfs volledig begraven door het zand, waaronder dus ook die vroegere, slecht doorlatende plekken.

In de vele tientallen eeuwen die daarop volgden, herstelde het klimaat zich en raakte het landschap weer begroeid. Het regenwater dat op de stuwwal viel, zakte weg in de bodem. Aan de voet van de Veluwe kwam het water weer tevoorschijn. Op die natte plekken ontstond veen dat later door de lokale bewoners dankbaar werd gebruikt als brandstof. Dit gebeurde ook op de natte plekken op de stuwwal. Als de slecht doorlatende laag niet te diep onder het stuifzand was begraven, kon zich ook hier veen ontwikkelen. Midden op de Veluwe! Zo is het ook op de Waterberg gegaan, 85 meter boven de zeespiegel! Opmerkelijk is dat het veen pas laat is weggegraven. Op de topografische kaart van 1920 is nog geen water te zien, evenmin op de editie van 1926. Op de kaart van 1933 zien we een blauw vlekje verschijnen. Pas in die tijd is het veen hier weggestoken. Zelfs nu nog is duidelijk te zien dat de plasjes zijn ontstaan door graafwerk: de oevers zijn te steil, de vorm is onnatuurlijk, er zijn meerdere plasjes. Later is er opnieuw gegraven, dit keer aan de overzijde van de weg. Misschien om grint of leem te winnen? Er is een diep gat ontstaan dat zich heeft gevuld met water. De weg heeft dus dwars door het veentje gelopen. Dat moet een spectaculair gezicht zijn geweest, zo halverwege de vorige eeuw! Het geheel is in die tijd ook nog eens wat opgeleukt met rododendrons, thuja's (levensboom, familie: cipressen) en andere siergewassen. Het is jammer dat het meertje op de Waterberg niet meer wordt onderhouden. Het is een plek met een hoge belevingswaarde, zeker als er een informatiebord wordt geplaatst. Ga maar eens kijken bij fietsknooppunt 07 aan de Noordweg bij Hoenderloo en oordeel zelf.

Het meertje lag rechts van de Noordweg, even voor het kruispunt met de Waterbergweg. Op 22 oktober 2018 stond het meertje geheel droog, net als vele andere zoelen. Dit is zeker het gevolg van de droge zomer en herfst van 2018 (redactie).

.....

Achter de geraniums

Henk Bonekamp

Als je met pensioen gaat, krijg je van deze en gene te horen dat je niet achter de geraniums moet gaan zitten. Dit lijkt een goede raad en toch zit ik regelmatig in onze erker "achter de geraniums." Mijn vrouw en ik wonen inmiddels al weer bijna een jaar in een andere woning. Het uitzicht vanuit de erker is geweldig. Het lijkt de Biesbosch wel, een grote gemeentevijver met oevers, forse bomen,

een rietkraag en struikgewas. Wij hebben bijgehouden wat er zoal te zien was. Inmiddels zitten we op 47 vogelsoorten, inclusief laag overvliegende soorten zoals een paar buizerds die rondjes vlogen boven ons huis. Twee verrekijkers en een paar vogelboeken liggen altijd binnen handbereik.

Meerkoet en waterhoen

Deze twee soorten zorgen dag en nacht voor gedoe en actie. Vooral de meerkoet is een drukke herriemaker, onverdraagzaam en luidruchtig. Zelfs in de nacht hoor ik af en toe zijn schelle roep. Hij vliegt heel onbeholpen rennend over het water maar hij heeft de winter misschien wel in Afrika doorgebracht en is over de Sahara

gevlogen. Het waterhoentje is minder luidruchtig en scharrelt in de rietkraag zijn kostje bij elkaar. Een waterhoentje stond 's morgens al bij de keukendeur te wachten op een handje mais.

Halsbandparkiet

Deze vogels komen vaak in groepjes overvliegen. Ze hebben een enorm takkennest in een boom in het park.

Kolgans, grauwe gans en Canadese gans

De ganzen inspecteerden de vijver nauwkeurig, maar de vijver werd niet goed bevonden. De kolgans ging, denk ik, liever naar Noord Europa. De grauwe en de Canadese gans broeden bijna in elke vijver. 'Onze' Canadese gans liet een paar keer zijn trompetroep schallen en vertrok. Een machtige vogel, jammer dat hij niet bleef. De grauwe gans is inmiddels op veel plaatsen een plaag. Ze vreten het jonge gras van de boeren op en laten veel mest achter. Ook de luchthavens zijn niet blij met deze forse vogels.

Aalscholver

De aalscholver kwam een paar keer kijken, dook een paar keer in de vijver maar gaf de moed al snel op. De vijver is volledig bedekt met eendekroos. Onder dit kroosdak is het donker en de aalscholver is een zichtjager.

Sijs en barmsijs

Uit onze jeugd kennen we de sijsjes wel. In onze elst bij de vijver zitten, of hangen, vaak groepen sijsen. Ze peuten de zaadjes uit de elzenproppen. Sijsen kunnen goed samen zijn met kanaries in een volièrè. Een oom van mij maakte met dunne latjes

en fietsenspaken speciale vangkooitjes. In zo'n wolk sijsen zitten vaak ook een paar barmsijsen met hun rode petje en borst. Barmsijsen broeden in Scandinavië.

Reiger

De reiger zit af en toe boven in de treurwilg of in de rietkraag. Met zo'n dek van eendenkroos valt voor hem hier weinig te vissen.

Zilvermeeuw en kapmeeuw

Dit zijn de meest voorkomende meeuwen. Ze broeden in grote kolonies en zijn zeer luidruchtig. Vooral de zilvermeeuwen komen ver in het binnenland voor. In hun jeugdkleed zijn ze bruin gevlekt.

Houtduif, tortelduif en holenduif

Een tortelduivengezin wilde een nest bouwen op het platte dak van een mussennestkast. Een vracht takjes en een paar kapotte eieren was het resultaat. Toen ik een plantenschaaltje op de nestkast had geschroefd waar ze een nest op zouden kunnen bouwen bleven de duifjes weg. De holenduif nestelt graag in een steenuilenkast.

Ooievaar

Deze pracht vogel vliegt in grote spiralen over ons huis. Het gaat goed met de ooievaar. Er zaten er bijna veertig op de vuilstort. De weidevogels zijn wellicht minder blij. Een dag nadat de ooievaar over vloog stond er een nep-ooievaar verderop in de straat, "Hoera een meisje". Dit kan geen toeval zijn.

Knobbelzwaan

Ik zou een boek kunnen schrijven over onze zwanen. Vroeg in het voorjaar werden er zeven zwaantjes geboren. Toen ik dit schreef waren er vijf grote bruine jongen en hun ouders bij de vijver, twee jonge zwanen waren niet teruggekeerd na een vlieg oefening. Zwanen zijn langdurig druk met het eten van eendenkroos en zichzelf poetsen, een tijdrovende bezigheid. Soms liepen ze de kruising over naar een verderop gelegen vijver en letten niet op het verkeer. Ze brachten de nacht

vaak door op het gazon achter onze schutting. De jonge zwanen begonnen te ruïen en werden steeds witter. Het zou niet lang meer duren of ze zouden hun eigen weg gaan. Ze deden dagelijks hun vlieg oefeningen, rennend en vliegend klapwiekten ze de vijver in, gebruikten de volle lengte van de vijver en doken aan het eind de rietkraag in. Dit op tien meter voor ons huis, indrukwekkend.

Kramsvogel en koperwiek

Deze vogels zijn wintergasten uit Noord-Europa. Ze zijn liefhebber van bessen, de hulststruik was in een paar dagen leeg.

Wilde eend en kraakeend

De wilde eend kent iedereen. Hij komt in grote aantallen in Nederland voor, ook vaak als kruising met witte tamme eenden maar dan met veel wit en wilde-eendkleuring. Op een bepaald moment zwommen er vreemde eenden in de bijt. De vogelgidsen Petersons en Lars Jonsson erbij gehaald en na enig zoekwerk had ik ze gevonden, kraakeenden. Het vogelboek geeft behalve een

beschrijving niet veel informatie. Lelijke eendjes bestaan niet maar deze waren wel erg mooi door hun ranke bouw en pastelkleuren.

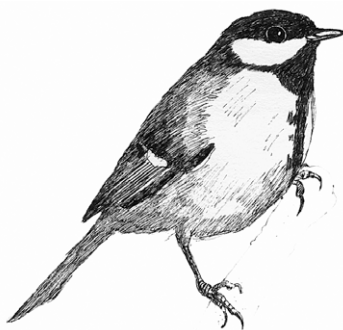
Gierzwaluw

Deze vogel duikt regelmatig bij de overburen onder de dakpannen. Het is een buitengewoon boeiende vogel. Ik heb een gierzwaluwenkast aan de gevel gehangen.

Koolmees, pimpelmees, staartmees

De koolmezen broedden in de nestkast aan onze schutting. Ze brachten een hok vol jongen groot, de ouders vlogen af en aan. Op een mooie ochtend waren

wij getuige van het uitvliegen. De ouders bleven op de schutting, roepend, de grote jongen verdrongen zich voor de uitgang. Opeens vlogen ze uit, de een na de ander, richting de treurwilg. De pimpelmees had zijn nest in de kast bij de achterdeur. Hij of zij was vooral druk met het bevechten van het spiegelbeeld in het keukenraam. Op de verjaardag van mijn vrouw zaten er een stuk of tien staartmezen in de rietkraag, een leuke verjaardag. De mezen met het zwarte petje blijven in Midden-Europa, de witkopjes gaan naar Noord-Europa.

Zwarte kraai, ekster, kauw en Vlaamse gaai

Kraaiachtigen heb ik in een van de vorige boekjes beschreven (sbdv-boekje 2015). Ze laten zich regelmatig zien. De ekster heeft zijn nest boven in de lindeboom. Wellicht is hij mede schuldig aan de afname van de jonge waterhoentjes, hoewel ‘schuldig’?

Grote bonte specht en kleine bonte specht

De grote bonte specht hield ons een weekje gezelschap. Hij hing aan de schutting en in de bomen. 's Avonds klonk zijn ratel en ik hoorde hem ook roepen. Helaas bleef hij niet. De kleine bonte specht heeft zich een keer in een flits laten zien. Ik weet het echter niet 100% zeker. De witte banden op zijn zwarte rug zijn kenmerkend.

Vink, putter, appelvink

De vink is een van onze meest voorkomende soort, iedereen kent hem. De minder voorkomende putter zien we regelmatig in de elzen naast ons huis, meestal in gezelschap van vinken, een prachtig vogeltje. Het absolute hoogtepunt was echter de appelvink hoog in de boom. Hij bleef lang zitten waardoor wij hem goed konden bekijken.

Roodborstje, winterkoning, heggenmus, merel, boomkruiper

Een rijtje veel voorkomende soorten vogels waar niet zoveel over te zeggen valt. Ik had een boomklevernestkast opgehangen, helaas zonder resultaat.

Watersnip

Wat scharrelt daar in de rietkraag? Bruinachtig, lange snavel, vrij groot. Het blijkt een watersnip te zijn. Al stappend prikt hij in de modder met zijn snavel. Hij is een paar dagen gebleven.

Het is een heel relaas geworden. Haal het vogelboekje en de verrekijker maar tevoorschijn en geniet.

Jaarprogramma, excursies, beamerlezing

2019-2020

Beste lezer van ons boekje (en dus zeer waarschijnlijk: beste donateur).

Met trots kondigen we hier een fantastisch excursieprogramma aan. Onze gidsen hebben hard gewerkt om wandelingen en weetjes voor u te verzamelen.

Zoals altijd geldt: u moet u vooraf aanmelden als u mee wilt via mailadres: excursies@sbdv.nl of via één van de telefoonnummers achterop dit boekje of via ondergetekende. U krijgt altijd een reactie. Dit heeft als reden dat we graag de groepsgrootte in de gaten willen houden met een maximum van 20 deelnemers per excursie.

Zowel donateurs als niet donateurs zijn van harte welkom bij onze excursies waarbij onze donateurs het voordeel hebben dat zij ons boekje ontvangen en dus eerder op de hoogte zijn van het programma dan wanneer de excursies later via andere wegen worden aangekondigd. De bronstexcursie is zoals ieder jaar alleen toegankelijk voor donateurs vanwege de grote belangstelling. Houdt ook de website www.sbdv.nl in de gaten want er zijn plannen voor extra excursies. Ik stuur af en toe een mail rond met een aankondiging van een extra excursie. Wilt u deze mails ontvangen of krijgt u de mails wel en wilt u dit juist niet? Stuur even een mail om dit te laten weten naar: excursies@sbdv.nl. Dan passen we de gegevens even aan.

Heel veel plezier gewenst! Maaïke Strikwerda, 06-40784126

Zaterdag 2 maart 2019

Beamerlezing door: Maas van de Ruitenbeek 'De natuur in al zijn facetten'

Maas van de Ruitenbeek is een geboren en getogen Veluwnaar. Van jongs af aan is hij geïnteresseerd in alles wat met natuur te maken heeft. Door met boswachters en faunabeheerders op te trekken, heeft hij veel geleerd van onder andere het gedrag en de levenswijze van verschillende wildsoorten en het beheer van natuurterreinen. Maas heeft een grote passie voor natuur en -fotografie. De natuur en het wild komen altijd op de eerste plaats: liever geen foto's wanneer er zelfs maar een minimale kans op verstoring en/of vernieling is. Tijdens de presentaties ligt de nadruk op de verscheidenheid van de natuur en de natuurwaarden.

Aanvang 14.00 uur in het Dorpshuis Ugchelens Belang, Bogaardslaan 81, 7339 AN Ugchelen (Apeldoorn). Vanuit Apeldoorn te bereiken met bus 12. Aanmelding niet nodig.

Zaterdagmiddag 13 april 2019

Excursie Solse gat/Speulderbos

Het Speulderbos blijft met zijn dansende bomen tot de verbeelding spreken.

Midden tussen Garderen, Putten en Drie ligt in dit bos het Solse gat. Een plaats van samenkomst die tot de dag van vandaag tot de verbeelding spreekt. Dit keer gaan we in het voorjaar naar deze mysterieuze plek. Naast cultuurhistorische elementen zullen we ook kunnen genieten van het eerste groen aan de bomen.

Tijd en startlocatie: 14.00 uur vanaf het Boshuis Drie, Sprielderweg 205, Ermelo, 3852 MK. De wandeling duurt circa 2,5 uur. Natuurgids: Marjan Oudshoorn.

Maandag 20 mei 2019

Excursie in Koninklijk Park Het Loo te Apeldoorn

We wandelen in een prachtig gebied met heel veel historie, de hertenkamp, een kasteel, bijzondere planten en bomen, allerlei gebouwtjes en gedenktekens. De wandeling door het gebied zal ongeveer 3 uur duren. De tuinen van het oude kasteel Het Loo zijn in deze periode toegankelijk voor publiek. Het kasteel zelf is niet te bezichtigen.

Tijd en startlocatie: 14.00 uur vanaf de parkeerplaats van het Paleispark aan het einde van de Boslooweg (tegenover de Pijnboomlaan). Routebeschrijving: vanuit Apeldoorn de N344, Amersfoortseweg. Tegenover de Pijnboomlaan rechtsaf richting Paleispark. Voor het raster is links de parkeerplaats. De toegangsprijs van € 2,- tot het Paleispark komt voor eigen rekening. Parkeren is gratis. Natuurgids: Henry Kats.

Zaterdagmiddag 25 mei 2019

Excursie landgoederen Staverden en Leuvenum

We maken een wandeling over deze oude landgoederen en kunnen daar genieten van de prachtige natuur en cultuur. Beide landgoederen zijn ontstaan in een ijstijd en liggen in een zogenaamd Beekdal met daarin de Staverdense/Leuvenumse beek. Het landschap langs de beek bestaat uit een oud bos- en cultuurlandschap. Deze gebieden zijn ook bekend om de hoge wildstand. Wellicht hebben we een ontmoeting in levende lijve met het wild en zo niet zullen we zeker wat sporen ontdekken.

Opmerking: stevige wandelschoenen, geen felgekleurde kleding aan en meenemen van een verrekijker wordt aanbevolen.

Tijd en startlocatie: 14.00 uur vanaf de grote parkeerplaats bij het kasteel Staverden aan de Uddelermeerweg: 3852 NT Staverden (gemeente Ermelo). Natuurgidsen: Leo en H el ene Lagendijk.

Maandagavond 15 juli 2019

Wandeling naar het Aortjeshuus

Geschiedenisles terwijl je door de prachtige bossen wandelt en ondertussen misschien wel een glimp van het daar levende wild opvangt. Wie wil dat nu niet? We gaan een kijkje nemen bij het goed bewaarde daglonershuisje van Aortje (1888-1974) en haar gezin ver van de bewoonde wereld....

Opmerking: goede schoenen aan, geen ritzelende kleding aan en meenemen van een verrekijker wordt aanbevolen.

Tijd en startlocatie: 19.00 uur vanaf de speelweide aan de Stakenbergweg, 8075 RA te Elspeet. Natuurgids: Gerard van Heiningen.

Zaterdag 17 augustus 2019

Excursie Wisselse Veen / Tongerense heide

Een excursie in het natuurgebied van Geldersch Landschap & Kasteelen. We komen bij een van de meest succesvolle natuurherstelprojecten van ons land, het Wisselse Veen. We wandelen over de Tongerense heide, waar vrijwilligers van onze Stichting al meer dan 25 jaar de heide schonen van dennen- en berkenopslag en waar de heide waarschijnlijk in bloei zal staan. De excursie zal ongeveer 3 uur duren.

Tijd en startlocatie: 13.30 uur vanaf de Geldersch Landschap-parkeerplaats Tongerense Heide / Wisselse Veen, ca. 100 m voorbij kampeerboerderij Berghoeve, Veenweg 9, 8162 RJ Epe. Natuurgids: Henry Kats.

Zaterdagmiddag 31 augustus 2019

Wandelen en genieten in en rond het Herikhuizerveld

Onze gids neemt de deelnemers mee over de glooiende heidevelden van het Herikhuizerveld in het Nationaal Park de Veluwezoom, dit gebied wordt wel de Posbank genoemd. Het terrein heeft mooie dalen en prachtige vergezichten. Bij helder weer is er zelfs uitzicht tot in Duitsland. De bloeiende heide op de glooiende heuvels is het decor van het eerste stuk. Daarna worden de bossen opgezocht en bestaat er kans om wilde zwijnen, reeën en edelherten te spotten en de IJslandse paarden tegen te komen die hier grazen. De tocht vereist enige conditie en is niet geschikt voor rolstoelen en minder validen. De excursie duurt ongeveer 2,5 uur.

Opmerking: meenemen van een verrekijker wordt aanbevolen.

Tijd en startlocatie: Vertrek 17.45 uur vanaf Parkeerplaats Zijpenberg aan de Beekhuizenseweg (kruising Snippendaalseweg). De Beekhuizenseweg loopt vanaf Velp richting de Posbank. Natuurgids: Joke van Tol.

Zaterdagmiddag 21 september 2019

Wandelen in het Deelerwoud

Wie Deelerwoud zegt, zegt herten. Het Deelerwoud is een gebied waar de gevolgen van het in 2000 genomen besluit door Natuurmonumenten om in dit gebied niet te jagen duidelijk aanwezig zijn. Tijdens de wandeling staan we hier bij stil. Wie in september herten gaat kijken in dit natuurgebied verwacht ook iets mee te krijgen van de edelhertenbronst. Omdat half september sommige paden tussen

16.00 en 10.00 uur zijn afgesloten weten we nog niet waar we gaan verzamelen. De wandeling duurt afhankelijk van wat we zien circa 3 uur waarbij we ook regelmatig zullen stoppen.

Opmerking: we starten deze wandeling laat op de middag. Zorg ervoor dat u vroeg gegeten heeft of neem iets te eten mee. Meenemen van een verrekijker wordt aanbevolen.

Tijd en startlocatie: 17.00 uur bij één van de parkeerplaatsen van het Deelerwoud. De exacte locatie krijgen de deelnemers kort voor de excursie via de mail door. Natuurgids: Marjan Oudshoorn.

Vrijdag 27 september 2019

Bronstexcursie Kroondomein

Ieder jaar is het weer een belevenis om de edelherten te horen burlen tijdens de bronsttijd. Als het donker wordt krijgt het bos een totaal ander uiterlijk. Geluiden gaan mee spelen. De edelherten maar ook bosuilen en andere nachtdieren laten zich horen.

De burltochtwandeling is exclusief voor donateurs, hierbij is slechts één introductie per donateur toegestaan.

Opmerking: gaag bij aanmelding uw naam, een of twee deelnemers en uw telefoonnummer vermelden. Uw telefoonnummer is nodig voor het geval de excursie bij slecht weer niet doorgaat, dan wordt u gebeld.

Tijd en startlocatie: 19.00 uur vanaf de parkeerplaats in het Kroondomein ingang Amersfoortseweg. Vanuit Apeldoorn Amersfoortseweg (N344) richting hotel-restaurant de Echoput. Vóór de Echoput, bij de eerste vluchtheuvel, is rechts de grindweg naar Elspeet. Vóór het wildrooster is rechts een kleine parkeerplaats. Natuurgids: Henry Kats.

Zaterdagochtend 28 september 2019

Fotoworkshop-wandeling

Vroeg uit de veren! Camera mee en hup hup het bos in. Samen met andere fotoliefhebbers oefenen in een groepje op een prachtige plek in het bos. Je krijgt tips en trucs van onze gids, tevens (hobby)fotograaf en natuurkenner. Ook is het natuurlijk superleuk om tips uit te wisselen met mede-deelnemers.

Tijd en startlocatie: 08.00 uur in de buurt van Vierhouten-Nunspeet-Putten. Locatie wordt kort voor de activiteit bekend gemaakt aan de deelnemers. Natuurgids-workshopleider: Gerard van Heiningen.

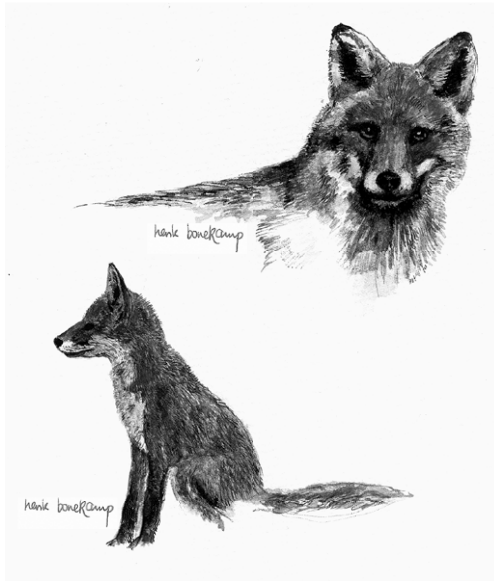
Zaterdagmiddag 12 oktober 2019

Excursie Sprielderbos

We wandelen door het bosgebied rond het landgoed Groot Spriel en maken een reis door de tijd. Vanzelfsprekend staan we stil bij een aantal cultuurhistorische elementen die daar te vinden zijn; houtwallen, grafheuvels, oude zandwegen, het landhuis Groot Spriel en het zwaartepunt van Nederland. Ook besteden we aandacht aan het drama van Putten tijdens de Tweede Wereldoorlog. Misschien

zien we nog wat wild onderweg of hun sporen. Er leeft wild in deze bossen, onder andere edelhert, ree, wild zwijn, das, boommarter en vos.

Tijd en startlocatie: 14.00 uur. Vertrek vanaf de parkeerplaats aan de Arnhemsekarweg bij het heideveld De Grote Ark. Intikken bij Google: 6JMX+28 Putten. Natuurgidsen: Leo en H el ne Lagendijk.

Bijzondere waarnemingen

2018

18 januari 2018 ging een zware storm over de Veluwe. Het was een rare storm waardoor op sommige plaatsen, midden in een bosgebied, bomen waren omgewaaid, vooral grove dennen. Bomen waarvan je zou verwachten dat die bij een flinke storm zouden omgaan stonden nog overeind. Bomen die omgewaaid

zijn worden windworpen genoemd. Het wortelstelsel van zo'n windworp is een prachtige schuilplaats voor dieren en sommige dieren maken er hun woonplaats van. Muizen vinden woongelegenheden en een vos hoeft niet zo moeilijk en diep te graven voor een nieuw onderkomen.

Maart 2018

Op 29 maart 2018 waren Dick en Toos Klapwijk bij de zwijnen en herten in Berg & Bos geweest. Er waren een paar dagen daarvoor frislingen (biggen van het

wilde zwijn) geboren. Er bleken nog twee kraamkamers te zijn die 'bewoond' waren, in één zagen ze een big maar die was niet op de foto te krijgen. Ook zagen ze een hert dat kennelijk net zijn gewei had afgeworpen. De boswachter kwam voeren, hij wist nog niet van de afworp en is gelijk gaan zoeken. Even later kwam hij met de twee stangen in de kruiwagen terug. Nog even een foto van de stangen gemaakt.

Juli 2018

Op maandag 9 juli 2018 liep Jan van Hulst met zijn hond te wandelen in het Orderbos. Hij zag op de bloemen van een distel een paar opvallend grote gele insecten zitten. Het leken hommels maar niet zoals hij ze kende. Ze waren namelijk hoofdzakelijk kanariegeel. Jan heeft er een paar foto's van kunnen maken. Thuisgekomen is hij aan het onderzoeken gegaan wat hij nu weer gevonden had.

Volgens zijn bevindingen zouden dit Gele Hommels (*Bombus distinguendus*) moeten zijn. Deze soort is vermeld op de Rode Lijst als verdwenen (uitgestorven) uit ons land. De laatste waarneming van deze diersoort dateert van 1984 in de omgeving van Staphorst en hij is daarna nooit meer gezien, hopelijk tot maandag 9 juli 2018 toen Jan deze soort waarschijnlijk opnieuw ontdekt had. Om zeker te zijn dat zijn determinatie de juiste was, heeft Jan de foto's voorgelegd aan de entomoloog van Naturalis te Leiden. Hij wachtte met spanning het resultaat af. Helaas, het waren geen gele hommels maar mooie gele varianten van de veldhommel (*Bombus lucorum*). Het geeft wel aan hoe goed Jan de natuur in het Orderbos observeert en hoe moeilijk het is om kleine details ter determinatie waar te nemen.

27 juli 2018 Bloedmaan

In de nacht van 26 naar 27 juli 2018 was er een bijzonder natuurverschijnsel te zien: een maansverduistering. Nu komt dat wel vaker voor maar deze keer kwamen de bloedmaan en de supermaan samen voor.

Dit had sinds 1982 niet meer plaatsgevonden. De volgende keer dat men dit kan waarnemen is 2033. De naam 'supermaan' heeft te maken met het feit dat de maan dan dicht bij de aarde staat en wel 30% groter lijkt. Bij een volledige maansverduistering staat de aarde tussen de zon en de maan in. De maan verdwijnt

niet volledig wat bij een zonsverduistering wel het geval is. De maan komt in de schaduw van de aarde en kleurt rood, vergelijkbaar met een zonsondergang. De term 'Bloedmaan' heeft te maken met het verre verleden, mythes en legenden. Er werden offers gebracht om de goden gunstig te stemmen. Deze offers konden dieren zijn waarbij bloed vrij kwam bij de slachting. Naast de term 'Bloedmaan' werd ook wel de term 'Offermaan' gebruikt.

Augustus 2018

Het lukte Henry om 19 augustus een foto te maken van een gewone oeverlibelle. Pas toen de foto bekeken werd op de computer zag Henry dat de libelle een juffer (watersnuffel) in de bek had. Van libellenlarven is het bekend dat het ware rovers zijn maar na de metamorfose van larve naar libelle blijkt dat de libelle wel zijn huid maar niet zijn streken verliest.

Zo zie je maar weer, in de natuur is het 'eten en gegeten worden'.

25 augustus 2018

Alex Korts (imker) meldde: "We hebben een bijzonder bijenseizoen dit jaar!". In het vroege voorjaar vlogen de bijen voornamelijk op de Acacia. Alex ontdekte

dat hij een onbekende boom in de tuin had staan. Zijn eerste onderzoek op Google wees uit dat dit een honingboom zou kunnen zijn maar dat deze boom een giftige stof bij zich draagt en dus niet geschikt was voor consumptie door bijen. Na verder onderzoek bleek dat het geen honingboom was maar een Bijenboom! (*Tetradium daniellii*). Door de zeer warme zomer is deze boom voor het eerst gaan bloeien. De bijen hebben deze boom een aantal weken volop benut met als gevolg een enorme honingopbrengst, waarvan ook de bestuursleden hebben kunnen profiteren. Dank Alex!

31 augustus 2018

Nieuwe bewoners in het Paleispark.

Na de warme zomerdagen in mei, juni én juli kwamen in augustus eindelijk de eerste buien over de Veluwe. Op 31 augustus maakte Irene Legemaat een wandeling door het Paleispark bij het Loo. Al in het begin van de route viel het haar op dat er nu alweer zoveel fris groen in het bos te zien was. Ook de kleine heideveldjes in het park waren mooi paars van kleur. Bij de Driest ontdekte zij zelfs een groot veld gele leeuwenbekjes. Prachtig! De natuur veerde door de regenbuien na alle droogte weer helemaal op. Op de terugweg zag Irene achter het Oude Loo nieuwe bewoners van het Paleispark: een aantal bijenvolkjes die, zoals zij van één van de faunabeheerders hoorde, al heel wat honing hadden gegeven. Dat wordt nu vast nog meer met al die bloemen in het najaar, dacht ze. 's Avonds verrasten

Alex en Siny haar op een heerlijk potje honing van hun eigen bijen tijdens de Vrijwilligersavond van de SBDV, een leuke en smakelijke attentie! Irene is benieuwd of zij de honing van de nieuwe bijen in het Paleispark ook eens mag proeven!

Juni, juli, augustus 2018

Sinds het begin van de historische metingen in 1706 is de gemiddelde temperatuur in de zomer niet zo hoog geweest als de zomer van 2018. De gemiddelde zomertemperatuur in De Bilt kwam uit op 19,1°C. Daarmee werd het vorige record van 18,7°C uit 1826 ruimschoots gebroken. In totaal werden in De Bilt 76 warme dagen (maximumtemperatuur 20,0°C of hoger), 37 zomerse en 8 tropische dagen gemeten, tegen respectievelijk 60, 21 en 4 normaal. De natuur heeft dat gemerkt,

bosbesstruiken kleurden roodbruin, heide kwam niet- of hier en daar matig in bloei met als gevolg geen heidehoning in 2018. Eikels bleven klein en beukenootjes waren leeg. Jonge wilde zwijnen en jonge dassen stierven. Zeugen hadden te weinig melk voor de biggen en er waren geen regenwormen voor de jonge dassen. Hoe triest dan ook, het is een natuurlijke

selectie, de sterksten bleven over. Maar..... de natuur is zeer veerkrachtig. Na een aantal dagen met flinke regenbuien zag je de natuur snel herstellen, in oktober nieuwe bosbesstruiken met hier en daar zelfs bloemetjes, al zullen daar geen bosbessen meer uit voortkomen. Ook bleken de eikels en beukenootjes snel te

groeien en ze zorgden toch voor redelijke mast voor de wilde zwijnen. Voor vele mensen was het een heerlijke zomer maar voor de natuur moeten we dit niet te vaak hebben. Op de zwart/wit foto's is helaas niets te zien van de verkleuringen die door de droogte zijn ontstaan. Bekijk deze foto's in kleur op de site: www.sbdv.nl.

September 2018

In een aantal gebieden op de Veluwe kwam de edelhertenbronst laat op gang. Maar in gebieden die minder te lijden hebben gehad van de droge zomer, zoals het beekbegeleidend bos en beekbegeleidende graslanden bij Staverden was de bronst dit jaar vroeger, zoals vernomen werd.

Die late bronst bij het roodwild heeft waarschijnlijk te maken met de lange droge zomer. Er was minder voedsel van mindere kwaliteit. De dieren moesten in de warmte verder lopen om water te kunnen verkrijgen met als gevolg, dat de conditie van het wild in het najaar van 2018 aanzienlijk minder was dan in voorgaande jaren. Wel zijn door o.a. de brandweer en terreinbeheerders in veel gebieden drinkpoelen gevuld met water, hulde voor dit besluit en de mensen die dat hebben gedaan!

Wat de bronst betreft nemen niet alle vrouwelijke dieren aan de voortplanting deel, aangezien een aantal smaldieren (vrouwelijke edelherten in hun tweede levensjaar) nog niet geslachtsrijp zijn. De conditie wordt sterk door de kwaliteit van het biotoop beïnvloed. Ook wanneer het aantal dieren in verhouding tot de

biootoomstandigheden te veel toeneemt, wordt de beschikbaarheid van het voedsel per individu minder. Naarmate de voedselsituatie beter is, zullen meer geslachtsrijpe smaldieren voorkomen. Dat is in 2018 beslist niet het geval geweest. Waarschijnlijk is dit de oorzaak dat de bronst zo laat op gang is gekomen. Het gevolg van dit alles kan zijn dat er in het voorjaar van 2019 minder kalfjes geboren zullen worden dan in andere jaren omdat veel smaldieren waarschijnlijk niet hebben meegedaan aan de reproductie. Op zich is dit geen probleem, er komen voldoende kalveren maar wat minder dan in vorige jaren.

7 oktober 2018

Jan van Hulst liep weer met zijn hondje in het Orderbos toen hij een dode boomstam bekeek. Zijn oog viel op een klein bundeltje licht geelgroene klontjes. Jan dacht in eerste instantie dat het een soort mos was. Bij nadere beschouwing zag hij dat het vrijwel zeker om een slijmzwam moest gaan, helemaal toen hij ook witte vruchtlichamen vond. Eenmaal thuis vond hij op Google dat het om de zeldzame ijshoningraatjes ging. Jan heeft het gemeld bij de Nederlandse Mycologische Vereniging. Een bijzondere waarneming!

25 oktober 2018

Zoals gewoonlijk liep Jan van Hulst met zijn hondje in het Orderbos toen zijn oog op een dood stuk eikenhout viel. Het was tot in de kern blauwgroen gekleurd. Snel heeft hij een foto gemaakt. Thuis gekomen heeft Jan gespeurd wat dit zou kunnen zijn.

Hij kwam er al vrij snel achter dat deze verkleuring veroorzaakt wordt door het mycelium van de Kopergroene bekerzwam, *Chlorosplenium aeruginosum*, een zeldzame zwam. Door iemand van de Nederlandse Mycologische Vereniging werd dit bevestigd. Als antwoord kreeg Jan: "Dit stukje hout is inderdaad doorgroeit met het mycelium van een *Chlorociboria*. Dit hout wordt soms gebruikt om in te leggen, zie <http://www.allesoverpaddenstoelen.nl/Aop4.html> en kies in het menu de optie "bijzonder hout". Even scrollen naar 'Tunbridge Ware' en daaronder de 'Domkerk in Trier'."

Nestkastenproject Radio Kootwijk

Joop Rolfes

Traditioneel ook nu weer een verslagje van het langst lopende project van de SBDV, namelijk de nestkasten in en rond Radio Kootwijk. Voordat de vrijwilligers met hun controlerondes konden beginnen, moesten er eerst parkeervergunningen en uitrijkaarten geregeld worden omdat het in heel Radio Kootwijk nu verboden is om te parkeren. Wel is er een grote parkeerplaats achter het voormalige hotel gekomen waar betaald moet worden om de auto neer te zetten. Het was een zeer matig broedseizoen.

Door het koude en natte voorjaar begonnen de mezen bijna twee weken later met hun nesten dan voorgaande jaren en veel nesten werden verlaten door de oudervogels, waarschijnlijk door het slechte voedselaanbod. Volgens kenners was het in naaldbossen aanmerkelijk slechter met de bezetting van de nestkasten dan in loofbossen. Wat hier de oorzaak van is, is onbekend. Er waren weer verschillende nestkasten gepredateerd door de boommarter. Al met al een minder goed broedresultaat dan voorgaande jaren.

Tijdens de diverse controlerondes door onze vrijwilligers werden er regelmatig andere dieren waargenomen, onder andere: bosuil, koekoek, raaf, havik, diverse wilde zwijnen, blaffende ree, levendbarende hagedis, buizerd, zandhagedis (mannetje en vrouwtje), reegeit met kalf, smalree (eenjarig vrouwelijke ree), hinde (vrouwelijk dier van het edelhert), een grondnest wilde bijen en verse mestputjes bij een dassenburcht.

2017

	Legsel
Koolmees	76 paar met 444 jongen
Pimpelmees	17 paar met 101 jongen
Bonte vliegenvanger	41 paar met 252 jongen
Boomklever	18 paar met 51 jongen
Gekraagde roodstaart	1 paar met 7 jongen

2018

	Legsel
Koolmees	63 paar met 293 jongen
Pimpelmees	13 paar met 22 jongen
Bonte vliegenvanger	36 paar met 126 jongen
Boomklever	5 paar met 30 jongen

In bovenstaande gegevens zijn de tweede legsel verwerkt.

Wat eten de wilde dieren op de Veluwe?

Henry Kats

Na de voorjaarsstorm van 18 januari 2018 waren veel jonge grove dennen en berken afgeknapt, overal zag je toppen van jonge bomen liggen. Het interessante daarvan was dat je door het knabbelen aan de zachte voedselrijke bast van de afgebroken toppen direct kon zien waar herten zich ophielden. Bekend is dat edelherten bomen schillen om de geschilde bast opeten. Onderzoek heeft uitgewezen dat deze dieren na opname van grote hoeveelheden hoogwaardig gras direct beginnen met het eten van jonge loten van grove den en heide. Ook bleek uit het onderzoek dat de dieren de dennen begonnen te schillen, waarbij de bomen die het dichtst bij de weide stonden verreweg het meest werden geschild. wat er op wijst dat er een relatie zou kunnen bestaan tussen de opname van jong en hoogwaardig gras en het eten van bast. De conclusie was dat edelherten, zelfs wanneer hoogwaardig voedsel in ruime mate, ongestoord en in kleine porties kan worden opgenomen, steeds een zekere hoeveelheid ruwvoer nodig hebben. Kenmerkend voor herkauwers is dat de vertering en omvorming van het voedsel plaatsvinden door micro-organismen in de pens. Bast van naalddhout en jong lot van loofhout kunnen beide worden beschouwd als ruwvoer dat bovendien vezelrijk en daardoor “taai” is. Ruwvoer is belangrijk bij de regulering van de zuurgraad in de pens.

Dit artikel gaat verder met een overzicht van de voedselopname van een aantal Veluwse diersoorten.

Edelhert

Edelherten zijn herkauwers, die op alle uren van de dag etend kunnen worden aangetroffen. Ze eten plantaardig voedsel (herbivoren). In het voorjaar en in de voorzomer bestaat een sterke voorkeur voor grassen omdat deze dan in een groeifase zijn. Ook bosbesuitlopers en blad van diverse boomsoorten staan in het voorjaar op het menu. In de zomer verschuift de voorkeur naar bladeren van lijsterbes, eik en beuk. In de herfst eten ze eikels en beukennotjes. Als daar niet voldoende van is eten ze ook heide en dennennaalden. In de winter maken heide en dennennaalden een belangrijk deel uit van het menu. In sommige gevallen eten edelherten boomschors.

Wild Zwijn

Wilde zwijnen zijn alleseters (omnivoren), alles wordt gegeten wat van hun gading is. Ze eten ongeveer 4 kg voedsel per dag. Het belangrijkste voedsel is mast (eikels en beukenootjes). Verder eten ze granen, maïs, aardappels, grassen, blad van loofhout en bosbes, dennennaalden, zaden, kruiden, bessen (bosbes,

vossenbes), paddenstoelen, wortels van beuk, eik en adelaarsvaren, insecten, wormen, aas (kadavers), pasgeboren of zieke konijnen en hazen, eieren van bodembroeders, reptielen en amfibieën. Maar een reeën- of hertenkalf gaan ze ook niet uit de weg (als ze deze toevallig tegenkomen). Wilde zwijnen eten voor 90% plantaardig voedsel en voor 10% dierlijke eiwitten. Door in een rijke voedselperiode een dikke speklaag (± 3 cm) aan te leggen kunnen ze vrij lang interen op hun reserve bij een strenge winter. Nuttig is het voor de bodem dat de zwijnen wroeten om zo eten te bemachtigen. Op deze wijze bevorderen ze de vertering van de bladlaag en vormen zaaibedden voor nieuwe struiken en bomen.

Damhert

Damherten voeden zich voornamelijk met grassen, biezen en kruiden, aangevuld met jonge bladeren, bessen (braam, bosbes, vossenbes), eikels, granen, wortelen en 's winters schors, hulst en heide.

Ree

Reeën zijn, evenals edelherten en damherten, herkauwers. Dat wil zeggen dat zij het voedsel zonder het fijn te malen direct naar de maag transporteren, om het later in alle rust te gaan (her)kauwen. In het voorjaar eten ze voornamelijk allerlei planten, grassen en knoppen. 's Zomers eten ze bramen, bessen, twijgen, scheuten,

knoppen en loten van struiken en bomen als rozenstruiken en coniferen, kruiden, grassen, bladeren, noten, paddenstoelen en landbouwgewassen. In de herfst en de winter voedt het ree zich met bramen, klimop, hulst, eikels, beukenootjes en paddenstoelen.

Das

Een das is een carnivoor (vleeseter). Als je kijkt naar het menu dan is de das eerder een omnivoor (alleseter) te noemen. Op het menu staat allereerst hun hoofdvoedsel: regenwormen, verder kevers en hun larven, insecten, rupsen, maïs, zaden

wortelknollen, hazelnoten, paddenstoelen, granen, vruchten, kleine zoogdieren (o.a. muizen en konijnen), op de grond broedende vogels en hun eieren, amfibieën en slakken. Zelfs wespen en bijennesten moeten eraan geloven. Ook kadavers worden door dassen gegeten.

Vos

Vossen eten bijna alles, zoals kevers, muizen, konijnen, hazen, vogels en eieren, regenwormen en egels. Ook vruchten en bessen (vooral bramen) worden gegeten, evenals aas, en afval dat mensen achter laten. Een vos doodt soms meer dan hij nodig heeft. Vooral op plaatsen waar meerdere prooidieren op elkaar zitten en niet kunnen ontsnappen, kan een vos een ware slachtpartij aanrichten, bijvoorbeeld in kippenhokken of kolonies van op de grond broedende vogels.

Boommarter

De boommarter is een carnivoor (vleeseter). Hij jaagt voornamelijk in de bomen op rode eekhoorns. Op de grond jaagt hij op kleine zoogdieren zoals aardmuis, spitsmuis, rosse woelmuis en bosmuis, maar ook op konijnen. Hoewel de boommarter een vleeseter is, vormen ook bessen en paddenstoelen een belangrijk onderdeel van zijn voedsel. Hij past zijn menu aan wat het jaargetijde hem biedt. Zo eet hij ook zangvogeltjes (voornamelijk winterkoninkjes), duiven, watervogels, spechten, kikkers, honing, loop- en mestkevers. 's Winters is ook aas belangrijk.

.....

Muskusossen op de Dovrefjell

Alex & Siny Korts

Tijdens een van onze favoriete vakanties in ons tweede vaderland Noorwegen, hebben wij Muskusossen op de Dovrefjell gezien.

Te midden van fantastische landschappen overnachten wij in alle rust en ruimte zowel in onze 'De Waard tent' als in een berghut waar we de sleutel van hebben. Onderweg zijn er talloze mogelijkheden. Deze keer zijn we gestart in

de Dovrefjell en parkeren de auto bij het station in Kongsvoll. Vervolgens moeten wij een flink stuk omhoog lopen om in het beschermde natuurgebied te komen. Wij genieten van de omgeving met uitzicht op de berg Snohetta ook wel Sneeuwhoed genoemd. Deze heeft een witte top met sneeuw die tot ver in het seizoen te zien is. Onderweg komen we een groep scholieren tegen met hun onderwijzer, de leerlingen krijgen biologieles, een leuk idee!

Het eerste deel gaat steil omhoog, we doen het rustig aan en drinken koffie op de uitgestrekte vlakte. Bij een verlaten boerderij, met een hekwerk omrand, zien we volwassen muskusossen (*Ovibos moschatus*) met een jong erbij. We zoeken een beschutte plek om uit de buurt van de ossen te blijven maar die is op een vlakte moeilijk te vinden. De ossen komen steeds dichterbij, Siny pakt haar spullen en gaat verder. Ik wacht nog even om een goede foto te maken totdat het ook te gek wordt en ik snel mijn spullen moet pakken. Een van de ossen steekt zijn tong uit dat betekent: de RODE kaart!!

We overnachten in de hut Reinheim en komen de volgende dag wéér een kudde tegen. De muskusossen gaan op grote afstand heel soepel en snel naar de top van de bergen met hun elastieken poten (een muskusos weegt gemiddeld 225 tot 400 kilogram). Na een paar uur zijn we weer in de bewoonde wereld en laten we een campinghouder de foto's zien. Zijn eerste reactie was dat het gevaarlijk is als een van de ossen zijn rode tong laat zien; dan is het wegwezen!

Wij hebben gelukkig geen problemen met deze dieren gehad, het was wel spannend en wij genieten nog lang na.

.....

Vrijwilligerswerk in natuurgebieden 2019 en (begin) 2020

Verzamelen en vertrek om 08.30 uur vanaf parkeerplaats Restaurant 'Gewoon Gastvrij' aan de Elburgerweg 1, hoek Zwolseweg in Wenum/Wiesel, of elders na afspraak. Van daar gaan we met zo min mogelijk auto's naar de heide. U hoeft zich niet aan te melden voor het vrijwilligerswerk maar u dient wel op tijd op de verzamelplaats te zijn! Op onderstaande data gaan we vrijwilligerswerk verrichten in natuurgebieden. Iedereen is daarbij van harte welkom, of u nu af en

toe eens kunt of altijd! Met elkaar kunnen we ervoor zorgen dat de heidegebieden met hun specifieke flora en fauna bewaard blijven. We werken van **09.00 uur tot ongeveer 12.00 uur**.

Iedere vrijwilliger werkt rustig in zijn/haar eigen tempo. Halverwege pauzeren we voor koffie, thee of fris. Catering hebben we niet dus u wordt geacht zelf drinken en/of versnaperingen mee te nemen en..... een stoeltje of stuk plastic om op te zitten tijdens de pauze is erg prettig. Dat de pauzes heel gezellig kunnen zijn bleek op 30 december 2017 op de Tongerense heide. Het regende en het was koud. Twee vrijwilligers hadden olieballen en poedersuiker meegenomen. We zijn heerlijk tussen de bomen gaan zitten en hebben genoten van het lekkers. Anders was het op 25 juli 2018. Het was zeer warm, het tropenrooster werd in gebruik genomen.

We begonnen om 07.30 uur. Tijdens de pauze kwam boswachter Sabine Wolters (GL&K) met koude waterijsjes, heerlijk en hartstikke leuk! Vaak is er na het werk nog even gelegenheid om een stukje door het gebied te wandelen. We werken volgens de Gedragscode Natuurbeheer, het gevolg hiervan is dat we in de broedperiode van de vogels, 15 maart t/m 15 juli, niet werken.

Tongerense heide (Geldersch Landschap en Kasteelen). Zie de internetsite glk.nl, Om de heide in stand te houden verwijderen we daar de opslag van grove den en berk. Data: **zaterdag 19 januari, zaterdag 23 februari, woensdag 17 juli, woensdag 14 augustus, woensdag 18 september, zaterdag 16 november, zaterdag 28 december, zaterdag 1 februari 2020, woensdag 11 maart 2020.**

Noorderhei (Staatsbosbeheer). Zie de internetsite staatsbosbeheer.nl. Ook in dit gebied zijn we bezig de heide te ontdoen van opslag van grove den en berk. Vaak zien we tijdens ons werk het aanwezige wild. **Alle data Noorderhei zijn op zaterdagochtenden! Data: 5 januari, 9 februari, 9 maart, 3 augustus, 31 augustus, 19 oktober, 7 december, 11 januari 2020, 22 februari 2020.**

Landelijke Natuurwerkdag zaterdag **2 november 2019**. Wilt u in een natuurgebied ergens in Nederland die dag vrijwilligerswerk doen, kijk dan voor meer informatie op www.natuurwerkdag.nl

Alle data kunt u ook terugvinden op onze internetsite: www.sbdv.nl

Overzicht activiteiten in 2019 en begin 2020

2019

05 januari	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
19 januari	zaterdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
09 februari	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
23 februari	zaterdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
02 maart	zaterdag: beamer-lezing door: Maas van de Ruitenbeek.
09 maart	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
23 maart	* zaterdag: Faunadag (geweien) Kasteel Middachten.
13 april	zaterdag: excursie Solsegat.
20 mei	maandag: excursie Paleispark Het Loo.
25 mei	zaterdag: excursie Staverden.
15 juli	maandag: excursie Aortjeshuus.
17 juli	woensdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
03 augustus	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
07 augustus	* zaterdag: bijenmarkt in Epe.
14 augustus	woensdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
17 augustus	zaterdag: excursie Wisselse veen / Tongerense heide.
31 augustus	zaterdag: excursie Herikhuizerveld.
18 september	woensdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
21 september	* zaterdag: honing- en hobbymarkt Ugchelen.
21 september	zaterdag: excursie Deelerwoud.
27 september	vrijdag: bronstexcursie Kroondomein (alleen voor donateurs).
28 september	zaterdag: fotoworkshop Vierhouten.
12 oktober	zaterdag: excursie Sprielderbos.
19 oktober	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
02 november	zaterdag: Landelijke Natuurwerkdag.
16 november	zaterdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
07 december	woensdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
22 december	* zaterdag: Kerstmarkt Kootwijk.
28 december	zaterdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.

2020

11 januari	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
01 februari	zaterdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
22 februari	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
07 maart	zaterdag: beamerlezing, informatie komt op site en in dagbladen
11 maart	woensdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.

* Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe is aanwezig met een voorlichtingsstand, zie publicaties in de dagbladen!

'Kijk regelmatig op www.sbdv.nl voor extra aanbod excursies!'

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe

opgericht 4 juni 1986

Ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer S 41040043

Doel: Bescherming en behoud van alle op de Veluwe voorkomende diersoorten en hun natuurlijke omgeving.

Bestuur:

Voorzitter:	dhr. H. Bonekamp	tel: 055-3667617
Penningmeester:	dhr. P.R. Wervers	tel: 055-3123987
Coördinator excursies:	mevr. M. Strikwerda	excursies@sbdv.nl
Beheerder website:	mevr. P.A.G. Kats - Oostvogels	
Bestuursadviseur:	dhr. H.L. Kats	tel: 055-3558686
Secretariaat:	mevr. I. Legemaat	info@sbdv.nl

SBDV – internetsite: www.sbdv.nl

Opgave deelname excursies: excursies@sbdv.nl

Nieuwe donateurs aanmelden bij:

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe
p/a Ordermolenweg 158, 7312 SM Apeldoorn

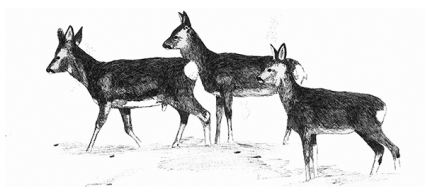
e-mail: info@sbdv.nl (secretariaat)

e-mail: penningmeester@sbdv.nl

Donaties:	minimaal:	€ 7,50 per jaar
	voor het leven:	€ 125,- eenmalig

IBAN nummer: NL95 INGB 0001 9464 58
T.n.v. Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe, Apeldoorn

ANBI nummer van de Stichting is: 8166.63.452

Drukwerk: Drukkerij Dijkgraaf-Rijsdorp BV